

Prof. dr MIRČETA ĐUROVIĆ

NEKI PROBLEMI EKSTRA DOHOTKA U SISTEMU RASPODJELE SAMOUPRAVNOG SOCIJALIZMA

Uvažavajući kompleksnost i složenost sistema sticanja i raspodjele dohotka, obratio bih pažnju samo na neka pitanja sticanja dohotka, i to, prije svega, relevantna za fenomen različitih oblika ekstra dohotka, koji objektivno predstavljaju deformaciju u sistemu raspodjele i na taj način otežavaju njegovo usklađivanje sa razvojem samoupravnih socijalističkih odnosa.

I

Tržišna struktura i tzv. institucionalni uslovi uvijek su predstavljali i još uvijek predstavljaju jedno od najznačajnijih ishodišta za stvaranje različitih oblika ekstra dohotka. Sâm problem ima više aspekata i mnogostruko značenje za sistem raspodjele u cjelini.

Jedna od osnovnih karakteristika tržišnih odnosa u proteklom periodu našeg razvoja jeste neusklađenost ponude i tražnje, kao posledice stvarnih disproporcija u proizvodnji i potrošnji. Okolnost da je u dugom vremenskom intervalu unutrašnja tražnja bila iznad realne ponude, stvarala je mogućnost odgovarajućim radnim organizacijama da povećaju dohodak putem podizanja cijena. U takvim uslovima, nije u dovoljnoj mjeri prisutan interes ni za povećanje produktivnosti rada i sniženje troškova proizvodnje, jer, praktično, ne postoji problem realizacije.

Na toj osnovi, na neusklađenosti ponude i tražnje, javlja se ekstra dohodak. Odsustvo objektivnih kriterija u sistemu raspodjele omogućavalo je odgovarajućim privrednim subjektima da ovaj ekstra dohodak koriste za povećanje svojih ličnih dohodaka.

Neperfektnost tržišta i neadekvatnost mjera ekonomske politike učinili su da ovaj oblik dohotka poprimi trajniji karakter i dosta

rasprostranjen vid preliivanja novostvorene vrijednosti i „nezaslužnog“ prisvajanja dijela društvenog proizvoda. U tom smislu, on se javlja i kao jedan od faktora deformacije u sticanju i raspodjeli dohotka.

Poseban oblik ekstra dohotka, koji je u mnogom povezan s prethodnim, proističe iz tržišne strukture, odnosno monopolske pozicije pojedinih privrednih subjekata, pa i grana, u privredi i, posebno, na tržištu. U sadašnjim uslovima, ovaj problem se sve više ispoljava, a potenciran je jačanjem procesa koncentracije sredstava i, posebno, koncentracije ponude. Pri tome, nije rijetka pojava da se kroz proces integracije i putem međusobnog sporazumijevanja obezbeđuje monopolski privilegovan položaj na tržištu.

Pored koncentracije ponude, tome uveliko doprinosi nesklad ponude i tražnje i lokalna zatvorenost prometnih organizacija, gdje su se, uglavnom, odvijale horizontalne integrativne pokretljivosti i na užim regionalnim područjima, prije svega, u okviru opštinskih teritorija.

Prisutno monopolsko ponašanje u proizvodnji i, naročito, u prometu, davno je uočeno i društveno osuđeno kao nespojivo sa samoupravnom praksom. Uprkos tome, monopolističko ponašanje je i dalje prisutno i uporno se, kroz različite forme, održava. U stvari, radi se o tome da se sačuvaju ranije, u drugačijim okolnostima, stečene privilegovane pozicije. Ovakvo ponašanje naročito nalazi svoje uporište u tehnobirokratskim strukturama, koje i jesu glavni nosioci otpora u mijenjaju stanja i suzbijanju monopolističke prakse.

Sa stanovišta sticanja dohotka, relevantno je i pitanje nejednakog ritma rasta produktivnosti rada i primjene tehničkog progressa u pojedinim sektorima privrede, na osnovu čega, takođe, postoji mogućnost sticanja ekstra dohotka.

Poznato je da u uslovima razvijene tržišne konkurencije primjena tehničko-tehnoloških dostignuća, uslovljavajući rast produktivnosti rada, dovodi do sniženja relativnih troškova proizvodnje, što u konačnom rezultira u padu cijena. To znači da efekat tehničkog progressa ide u korist čitavog društva, a ne samo subjektima i granama u kojima se on primjenjuje.

Neperfektnost tržišta i mjere društvenog uticaja na formiranje i kretanje cijena uslovljali su da promjene u produktivnosti rada nijesu bitnije uticale na kretanje cijena u nas. Naprotiv, one su se nerijetko kretale nezavisno od rasta produktivnosti rada. U tim uslovima, privredni subjekti u granama sa visokim rastom produktivnosti bili su u mogućnosti da ostvaruju ekstra dohodak i visoke lične dohotke nezavisno od njihovog stvarnog doprinosa u stvaranju društvenog proizvoda. Empirijska analiza uporednog kretanja produktivnosti i cijena i ličnih dohodaka, u najvažnijim industrijskim granama, za višegodišnji period, najbolje to ilustruje.

U razmatranju ovog problema od posebnog je značaja određenje o društvenom karakteru dohotka i da je dohodak, u krajnjoj liniji,

rezultat društvene produktivnosti rada, a ne produktivnosti u okviru pojedinih privrednih grana. Nerazrađenost ovog značajnog načela i nekonzistentnost u njegovoj primjeni omogućilo je visokoproduktivnim granama privrede sticanje ekstra dohotka, koji nije rezultat njihovog rada i zalaganja, već, prije svega, primjene tehničkog progressa, koji rezultira iz napora čitavog društva, a ne samo onih koji ga primjenjuju.

Uvažavajući insistiranje o potrebi regulisanja i ovog oblika ekstra dohotka, koji nastaje na bazi natprosječnog rasta produktivnosti u pojedinim granama privrede, treba skrenuti pažnju na delikatnost u iznalaženju adekvatnih rješenja. Jer, ako je društvo zainteresovano za uređenje ovog oblika dohotka, ono je i te kako zainteresovano i za ubrzanje tempa u širenju primjene tehničkog procesa i na toj osnovi povećanju društvene produktivnosti rada. Zato rješenja u ovom dijelu nikako ne smiju prenebreći podsticajnu stranu ovog procesa, trajni i vitalni interes organizacije udruženog rada da putem primjene tehničko-tehnoloških dostignuća povećavaju produktivnost rada, a na taj način i svoj dohodak i, u konačnom, lične dohotke. Ako se izgubi taj interes u osnovnim celijama društva, u osnovnim organizacijama udruženog rada, izostaće efekti i u društvu u cjelini.

U sticanju i raspodjeli dohotka, značajnu ulogu imaju institucionalni uslovi, odnosno instrumenti privrednog sistema i mjere ekonomske politike, u čemu, posebno, sistem i politika cijena.

U ovom domenu, tokom dugog vremena, nagomilani su ogromni problemi, s krupnim poslasticama, naročito u pogledu preliivanja i preraspodjele dohotka, tako da se danas izražavaju u veoma zaostrenoj formi odnosa u pogledu uslova sticanja dohotka (i raspodjele) u pojedinim sektorima privrede.

Ova problematika je veoma podrobno tretirana u posljednje vrijeme u nas, pa nema potrebe da se ovdje ponavlja. Navodimo to radi potpunosti sagledavanja problematike uslova sticanja i raspodjele dohotka, kao jedno od područja u kojemu su sadržani opredjeljujući uzročnici deformacije i poremećaja u sticanju i raspodjeli dohotka, bez čijeg razrješavanja, zaista, nije moguće ostvariti željene ambicije ni u domenu razvoja i promjene privredne strukture, ni u sistemu raspodjele.

Pri tome, treba imati na umu da se razrješavanja problema ne mogu postići samo sredstvima i metodima koji su ih izazvali, niti na način kako se, najvećim dijelom, to do sada radilo.

II

Na ovoj relaciji tretiranja problema relevantna su još dva pitanja: (1) ostvarivanje različitih efekata na bazi korišćenja društvenog kapitala, tj. na bazi različite kapitalne opremljenosti rađa i (2)

ostvarivanje ekstra dohotka na bazi prirodnih pogodnosti, što se u pojednostavljenom smislu riječi manifestuje kao problem rente.

S obzirom na to da veličina ostvarenog dohotka zavisi ne samo od uloženog živog rada već i od obima korišćenih sredstava za proizvodnju, upotreba društvenog kapitala postaje ne samo materijalna pretpostavka proizvodnje, već i faktor sticanja dohotka. To znači da radne organizacije s boljom tehničkom opremljenošću, uglavnom, u kapitalno-intenzivnim granama, imaju mogućnost da uz isti uloženi rad ostvaruju nesrazmjerno veći dohodovni efekat od organizacija u kojima je obim i stepen opremljenosti niži, što se, u konačnom, javlja kao jedan od izvora ekstra dohotka.

Sticanje natprosječnog dohotka, na bazi veće kapitalne opremljenosti rada i korišćenja savremenijih tehničkih dostignuća, i na toj osnovi ostvarivanje većih ličnih dohodaka unutar pojedinih grana, ima svoju ekonomsku logiku i društveno opravdanje. Jer, na taj način ostvareni ekstra dohodak i veći lični dohoci počivaju na zdravim ekonomskim motivima i, sa svoje strane, doprinose razvoju proizvodnih snaga i porastu društvene produktivnosti rada.

Drugačije je, pak, kada se pitanje ekstra dohotka, koji potiče po osnovu razlike u korišćenju društvenog kapitala, posmatra u međugranskim relacijama. Razlika u organskom sastavu sredstava, odnosno u kapitalnoj opremljenosti pojedinih privrednih grana objektivno je uslovljena. Zbog toga su, uprošćeno rečeno, radni ljudi u kapitalno-intenzivnim granama u mogućnosti da ostvaruju viši dohodak po zaposlenom od radnika u radno-intenzivnim granama. U praksi je danas to veoma česta pojava.

Objektivna razlika u organskom sastavu, odnosno u pogledu kapitalne opremljenosti rada u pojedinim granama privrede, veoma aktualizira potrebu definisanja doprinosa sredstava, odnosno društvenog kapitala u stvaranju i privajanju dohotka. Sve dok se bliže ne opredijeli ova strana društvenih sredstava i njihovog odnosa prema dohotku, neće se ni otkloniti razlike u uslovima sticanja dohotka.

Pitanje upotrebe i korišćenja društvenog kapitala ima i još jednu dimenziju, koja, takođe, sve snažnije dolazi do izražaja, a to je pitanje prezaduženosti privrede. Činjenica da je udio kredita u prošloj godini iznosio bezmalo 43% vrijednosti ukupnih sredstava jugoslovenske privrede, odnosno da krediti čine oko 2/3 vrijednosti sredstava poslovnog fonda organizacija udruženog rada, ili, pak, da otplate kredita čine oko 80% ukupnih raspoloživih sredstava za reprodukciju, najbolje to ilustruju.

Situacija je još nepovoljnija ako se problem zaduženosti posmatra sa granskog i regionalnog aspekta. I to je ono što multiplicira problem u domenu sticanja dohotka. Jer, u pojedinim bazičnim granama privrede, udio kredita u vrijednosti ukupnih sredstava, kao što je slučaj kod bazne obojene metalurgije, čini preko 70%, a u pojedinim regijama kao što je, na primjer, slučaj u Crnoj Gori.

obaveze po osnovu kredita predstavljaju i preko 90% ukupnih sredstava reprodukcije.

Prezaduženost privrede otvara brojne probleme, a sa stanovništva raspodjele ovim se dalje potencira nejednakost uslova za sticanje dohotka, a neposredno se reperkutuje i na raspoređivanje i raspodjelu dohotka.

Na kraju, valja ukazati na neujednačenost u sticanju dohotka, koja proističe iz prirodnih pogodnosti, a koji se u pojavnom obliku ispoljava u formi rente. Društveno opredjeljenje za ovaj oblik ekstra dohotka, u načelnoj formi, dato je u novom Ustavu i u Zakonu o udruženom radu. Međutim, na žalost, od ovih načelnih opredjeljenja nije se mnogo odmaklo u daljoj razradi, pa je problem uređivanja rente ostao i dalje otvoren.

Ovaj oblik ekstra dohotka, koji potiče na bazi prirodnih pogodnosti, prije svega, dolazi do izražaja u granama i djelatnostima gdje su prirodni resursi neposredan uslov rada. I dok god se koriste prirodni resursi, — postojaće i ovaj oblik ekstra dohotka. Problem, znači, nije u postojanju takvog oblika ekstra dohotka, već je problem ko ga prisvaja i u kakve se svrhe koristi tako ostvaren dohodak. Prisvajanje rente od strane užih i širih kolektiva i pojedinaca, ne samo da remeti uslove i produbljuje nejednakosti u sticanju dohotka, već neposredno odudara od osnovnih postulata na kojima se zasniva rad i prisvajanje u našem društvu. Otuda otvoreni prigovori zbog nepravedne raspodjele i preraspodjele dohotka posredstvom rente i nezadovoljstvo da se relativno dugo čeka na uređivanje ovog pitanja.

Problem, po svemu sudeći, nije u tome kako urediti pitanje rente. Opšteprihvaćena je njena prevashodna namjena za širenje materijalne osnove proizvodnje u odgovarajućoj radnoj organizaciji, odnosno privrednoj djelatnosti. Napor u pojedinim sredinama da se uredi ovo pitanje u oblasti elektroprivrede istaklo je u prvi plan problem identifikacija rente i njene kvantitativne određenosti i problem usklađivanja interesa užih društveno političkih zajednica.

U mnogim slučajevima prisutan je otpor odgovarajućih subjekata i pojedinaca, koji svim silama nastoje da zadrže koristi koje proističu iz naslova rente. Uostalom, ekstra dohodak po osnovu prirodnih pogodnosti ne rijetko je osnova za pojavu grupno-svojinskih odnosa i grupno-svojinskog mentaliteta.

III

Obratio sam pažnju na uslove sticanja dohotka i to prije svega na one elemente koji deformišu i na taj način čine nekonzistentnim sistem raspodjele na današnjem stupnju našeg razvoja. U tom smislu, kao što se vidi, u prvi plan izbijaju različiti oblici ekstra dohotka, kojima je, bez obzira na razliku u pogledu nastajanja i načina

ispoljavanja, zajednička odrednica da ne rezultiraju iz rada, da se, po pravilu, nenamjenski koriste i, u konačnom, postaju izvor za nerasmjerno povećanje ličnih dohodaka. Neurađeni i neregulirani odnosi u ovom domenu javljaju se ne samo kao faktor poremećaja u sticanju dohotka, već i kao ishodište neravnopravnih odnosa među ljudima; to umnogom predstavlja objektivnu prepreku za ostvarivanje i razvijanje socijalno humanih ciljeva koji su imanentni našem društvu i samoupravnim odnosima.

Zbog toga, problematika sticanja dohotka, kao i najveći broj problema iz domena raspodjele, nije samo ekonomsko već i duboko društveno i političko pitanje. Ovo naročito u ovom periodu kada su, sticajem okolnosti, problemi u sistemu sticanja i raspodjele dohotka do kraja zaoštreni.

U pojednostavljenom smislu, problem se sintetiše u zahtjevu: da se sistematično i organizovano priđe uređivanju odnosa u kojima bi se sticanje i prisvajanje dohotka, tako da kažem, očistilo od svih primjesa koje nijesu zasnovane na radu, da se na taj način onemogućiti neopravdana preraspodjela i nezasluženo uživanje dijela društvenog dohotka od strane grupa i pojedinaca. Da bi se stvorio konzistentan i samoupravnim odnosu adekvatan sistem raspodjele, moraju se najprije stvari urediti u domenu sticanja dohotka jer je to prvobitno žarište deformacija.

Međutim, kada se pledira na uređenju odnosa u sticanju dohotka, nije samo to u pitanju — pitanje pravednosti ili nepravednosti u sistemu raspodjele — nije samo ni pitanje dosljednosti u realizaciji načela nagrađivanja prema rezultatima rada, niti samo neopravdanog prilijevanja dijela novostvorene vrijednosti među pojedinim dijelovima udruženog rada, odnosno među različitim sektorima privrede. Iako je sve to, kao i brojni drugi momenti, veoma značajno, uređenje odnosa u ovom domenu znači mnogo više. Sve dok se ne očisti sticanje dohotka od elemenata koji nijesu rezultat neposrednog rada i zalaganja radnih ljudi i kolektiva, neće biti mogućnosti da se pokrenu istinski faktori povećanja proizvodne snage rada, za restrukturiranje privrede i ekonomski rast i uopšte povećanje stvarnog društvenog bogatstva. Jer, samo povećanjem produktivnosti i uvećavanjem društvenog bogatstva moguće je trajnije poboljšati poziciju svih particijanata u raspodjeli, a, prije svega, stvaralaca društvenog proizvoda, odnosno udruženog rada u materijalnoj sferi proizvodnje.

Drugim riječima, nije stvar samo u tome da se što pravednije raspodijeli stvoreni društveni proizvod, iako je to veoma značajno, već da se samim uređenjem odnosa u sticanju i raspodjeli dohotka stvore uslovi i obezbijede podsticaji za njegovo povećanje i oslobode snage za veće stvaralaštvo. U tome je dalekosežnost značaja napora koji se čine na uređenju odnosa u sistemu raspodjele, kao jedne od bitnih odrednica ukupnih društveno ekonomskih odnosa.

U pristupu uređivanju odnosa, mora se voditi računa o shvatanjima u načinu razrješavanja problema.

Energično se treba suprotstaviti krajnostima u mišljenju: da se sve i najbrže može urediti zakonskim i normativnim rješenjima od strane organa društveno-političke zajednice, odnosno administrativno državnim regulisanjem, kao i mišljenju, koje predstavlja drugu krajnost — da sve treba prepustiti samotoku ekonomskog mehanizma bez ikakvog društvenog uticaja.

Iako su sistemska rješenja i mjere ekonomske politike veoma značajne, istinski put u rješavanju ovih problema mora se zasnivati na neposrednom interesu udruženog rada i na njegovom neposrednom učešću, kao glavnom akteru ukupne aktivnosti. Čini se da je u dosadašnjim opredjeljenjima, posebno u Ustavu, Zakonu o udruženom radu i kongresnim stavovima, jasno trasiran put, metod i način uređivanja odnosa i u ovom domenu društveno-ekonomskog života: da udruženi rad putem neposrednog dogovaranja i sporazumijevanja, udruživanjem sredstava i rada u cilju sticanja zajedničkog dohotka i povezivanjem u reprodukcione cjeline uređuje odnose u sticanju i raspodjeli dohotka. U takvom sistemu i načinu uređivanja i razrješavanja odnosa, u okviru i posredstvom udruženog rada, mnogi postojeći problemi (ekstra dohodak, prelivanje i preraspodjela i sl.) javljaju se u drugačijem svijetlu i, rekao bih, dobijaju drugo značenje i u pogledu njihovog ispoljavanja i u pogledu razrješavanja. Široko povezivanje i usklađivanje interesa pojedinih dijelova udruženog rada, kojima se prevazilaze granski okviri i obezbjeđuje povezivanje različitih sfera djelatnosti, najbolja je garancija da se nađu cjelishodna rješenja u regulisanju odnosa. U tom smislu, čini se prihvatljivim mišljenje da je taj proces otpočeo i da se već odvija, iako sa svim početničkim slabostima: da zbog toga ne treba gubiti vrijeme u iznalaženju novih puteva u rješavanju problema u ovom domenu raspodjele. Treba podržati već otpočeti proces uređivanja odnosa u sistemu sticanja i raspodjele dohotka u okviru udruženog rada, obezbjeđiti podsticanje da se proces intenzivira, da se snažnije prostire i širi, da dobija nove kvalitetne sadržaje koji ga oplemenjuju i na taj način postane sveobuhvatniji i trajan način uređivanja odnosa i rješavanja pitanja u sistemu sticanja i raspodjele dohotka.

Prof. dr. MIRČETA DJUROVIĆ

THE EXTRA INCOME IN THE SYSTEM OF DISTRIBUTION
UNDER THE SELF-MANAGING SOCIALISM

S u m m a r y

One of the important issues in the system of distribution is the extra income, which is an important factor both in income earning and distribution. This is why it concerns social relations under the self-managing socialism directly.

The extra income develops on different grounds and assumes different forms. The market structure and so-called institutional conditions are important starting points for the development of different forms of the extra income. The lack of conformity between supply and demand, the monopoly position, the imperfect market and improper measures of the economic policy are the reason why this form of income has assumed a lasting character and become a rather widespread form of transfer of the newly created value. Institutional conditions or instruments of the economic system and measures of the economic policy, particularly the pricing system and policy, generate distortions and disturbances in income earning and distribution over a rather long time period.

The utilization of social capital, i.e. the different capital equipment of labour and the extra income due to natural advantages play an important part, manifesting themselves as the rent problem.

The difference in the organic composition in various industries calls for the definition of contributions made in the development and appropriation of income. The overindebtedness of the economy emphasizes the problem of unequal conditions for income earning, bearing directly on the distribution of income.

The extra income stemming from natural advantages becomes manifest notably in branches and activities in which natural resources are the prerequisite of work. The main principles regarding the regulation of this form of income have been laid in the Constitution and in the Associated Labour Act, but have not been further developed so far.

Different forms of the extra income have common features. Namely, they do not stem from work, they are used to no particular purpose and finally, they give rise to an incommensurate rise of personal incomes. This is why the problem has been summarized in the following requirement: to remove from income earning and appropriation all the impurities which are not based on work. Even though systems solutions and measures of the economic policy are very important, the answer to these questions must be based on the interest of associated labour so that associated labour will settle relations in income earning and distribution by way of compacts and agreements, solving in this way the problem of the extra income.

Проф. д-р МИРЧЕТА ДЖУРОВИЧ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СВЕРХДОХОДА В СИСТЕМЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ В САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОМ СОЦИАЛИЗМЕ

Резюме

Сверхдоход, который является важным фактором и приобретения и распределения дохода является одним из значительных вопросов системы распределения. Поэтому настоящая проблематика прямо касается общественных отношений самоуправленческого социализма.

Сверхдоход возникает на разных основах и проявляется в разнообразных формах. Рыночная структура и так называемые институциональные условия представляют собой одну из важнейших исходных основ для осуществления разнообразных видов сверхдохода. Несогласованность спроса и предложения, монопольные позиции, несовершенство рынка и несоответствие мер экономической политики содействовали тому, что этот вид дохода получил более постоянный характер и стал довольно распространенным видом переливания вновь осуществленной стоимости. Институциональные условия, т.е. инструменты хозяйственной системы и меры экономической политики, в чем особенно система и политика цен, в относительно длительный период времени порождают деформации и нарушения в приобретении и распределении дохода.

В связи с рассмотрением сверхдохода значительно осуществление различных эффектов на основе использования общественного капитала, т. е. на основе различной капиталоснащенности труда и осуществления сверхдохода на основе благоприятных природных условий, что в упрощенном смысле слова, обнаруживается как проблема ренты.

Объективная разница в ограниченном составе в отдельных отраслях хозяйства делает актуальной потребность определения содействия средств, т.е. общественного капитала, в создании и присваивании дохода. Большая задолженность хозяйства усиливает проблему неодинаковых условий в приобретении дохода, и непосредственно сказывается на размещении и распределении дохода.

Сверхдоход, который возникает на основе благоприятных природных условий, проявляется прежде всего в отраслях и деятельности в которых природные ресурсы являются непосредственным условием труда. Основные определения об устройстве этого вида дохода даны в Конституции и в Законе об объединенном труде, но они до сих пор остались неразработанными.

Разные виды сверхдохода, несмотря на различия в смысле возникновения и форм проявления, имеют общее определение — не являются результатом труда, используются не по назначению и, в конечном счете, становятся источником несоответственного увеличения заработных плат. Поэтому в упрощенном смысле, проблема заключается в требовании:

чтобы систематически и организованно начать устанавливать отношения в которых бы создание и присваивание дохода, можно так сказать, было очищено от всех примесей, которые не являются результатом труда. И хотя системные решения и меры экономической политики весьма значительны, истинный путь в решении этих проблем должен основываться на интересах объединенного труда, чтобы объединенный труд путем непосредственных договоров и соглашений регулировал отношения в создании и распределении дохода, а таким образом, и решил вопрос сверхдохода.